

УДК 311.17:338.46-044.3(477)

І. В. Панасенко,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри економічної статистики,
Донецький національний університет,
E-mail: i.panasenko@donnu.edu.ua

Соціально-економічна нормаль як індикатор ефективності функціонування сфери послуг

Виконано оцінювання функціонування сфери послуг, проаналізовано сучасні тенденції виробництва послуг, інвестування у сферу послуг та чисельності зайнятих у цій сфері. Запропоновано використання соціально-економічної нормалі у якості метода оцінювання ефективності діяльності сфери послуг України. Обґрунтовано показники, що формують соціально-економічну нормаль сфери послуг, та їх співвідношення.

Ключові слова: *послуги, сфера послуг, соціально-економічна нормаль, обсяги виробництва послуг, зайнятість у сфері послуг, ефективність сфери послуг.*

И. В. Панасенко,
кандидат экономических наук,
доцент кафедры экономической статистики,
Донецкий национальный университет

Социально-экономическая нормаль как индикатор эффективности функционирования сферы услуг

Выполнено оценивание функционирования сферы услуг, проанализированы современные тенденции производства услуг, инвестирования в сферу услуг и численности занятых в этой сфере. Предложено использование социально-экономической нормали в качестве метода оценивания эффективности деятельности сферы услуг в Украине. Обоснованы показатели, формирующие социально-экономическую нормаль сферы услуг, и их соотношения.

Ключевые слова: *услуги, сфера услуг, социально-экономическая нормаль, объемы производства услуг, занятость в сфере услуг, эффективность сферы услуг.*

I. V. Panasenko,
PhD in Economics,
Associate Professor of Economic Statistics Department,
Donetsk National University

Socio-Economic Normal: An Indicator for Effectiveness of Service Sector

The aim of the article is to analyze the performance of service sector through constructing the socio-economic normal for this sector, for its performance evaluation. The normal is constructed by the assumption that the performance of this sector is determined by the three groups of factors, economic, social ones, political ones and legal ones, which need to be considered in the evaluation. Gross added value, investment and employment are taken as macroeconomic indicators for the performance evaluation in service sector; the period under study covers 2010–2014. The analysis made by use of the above indicators shows too slack development of the sector, while its performance can improve given the following conditions: growth rates for gross value added in the sector are higher than growth rates for gross value added in the economy; growth rates of gross value added in the sector are not lower than growth rates for capital investment in the sector; growth rates for capital investment in the sector are not lower than growth rates for employment in the sector; growth rates for employment in the sector are higher than growth rates for employment in the economy

The analysis shows that actual ratios of the above growth rates, computed for the period of 2010–2014, are not in conformity with the proposed socio-economic normal, the exception being the period of 2012–2013. Basically, the comparison of the reported growth rates of the above indicators with the ones proposed by use of

the socio-economic normal gives evidence of the extensive development model in the Ukrainian service sector and absence of effective employment programs in Ukraine.

Key words: *services, service sector, socio-economic normal, production of services, employment in service sector, service sector effectiveness.*

Однією з головних закономірностей глобальної ринкової економіки є випереджальне зростання сфери послуг порівняно з іншими видами економічної діяльності. Сучасній економіці України також притаманні високі темпи зростання виробництва та реалізації різних видів послуг, що відображається у зростанні частки сфери послуг у чисельності зайнятих, обсягах інвестицій, валовій доданій вартості та в інших макропоказниках. Водночас сфера послуг в Україні характеризується наявністю великих резервів щодо урізноманітнення структури послуг, збільшення обсягів їх реалізації, розвитку малих підприємств і т. ін.

Оцінювання ефективності функціонування сфери послуг є складним завданням через специфічні особливості такого товару, як послуга, а саме: неможливість її відділення від виробника; збіг у часі її надання та споживання; неможливість її накопичення або зберігання тощо. Звідси випливає, що для оцінювання ефективності функціонування сфери послуг необхідно використовувати нестандартні підходи. Дослідження ефективності використання основних засобів, праці у сфері послуг, рентабельності виробництва і т. ін. безперечно є важливою ланкою аналізу, проте, на нашу думку, застосування в аналізі співвідношення між соціальними та економічними факторами діяльності сфери послуг дозволить не тільки виконати аналіз сфери послуг, а й окреслити напрями управління нею.

Метою дослідження є аналіз умов і результатів функціонування сфери послуг, розроблення соціально-економічної нормалі сфери послуг для оцінювання її ефективності.

Забезпечення необхідних пропорцій розвитку сфери послуг є основою для сталого розвитку економіки. Співвідношення між орієнтирами розвитку відображає соціально-економічна нормаль. Основою побудови соціально-економічної нормалі є методика динамічного соціального нормативу (ДСН), розроблена ще у 80-х рр. ХХ ст. І. М. Сирожиним [1]. Соціально-економічна нормаль – це теоретичне обґрунтування співвідношення між зміною показників, що характеризують певну сферу діяльності, оцінюють її ефективність [2]. Метод нормалі застосовується для оцінювання різних соціально-економічних сфер, зокрема освіти [3; 4]. Основними напрямками використання соціально-економічної нормалі у сфері послуг є:

- аналіз територіальних та інституціональних одиниць;
- обґрунтування вибірки одиниць сукупності з урахуванням якості наданих послуг;
- моделювання та розроблення нормативів;

– побудова індексної системи, що характеризує вплив факторів на бюджетне фінансування соціальних послуг та ін.

При побудові соціально-економічної нормалі для оцінювання сфери послуг необхідно враховувати, що її ефективність визначається багатьма факторами, які поділяються на такі групи:

1) економічні фактори – це система оподаткування в економіці загалом і підприємств сфери послуг зокрема; інвестиційна політика держави; сума державних витрат, що спрямовуються на фінансування підприємств сфери послуг та їх державну підтримку; цінова політика та система ціноутворення у різних галузях сфери послуг (послуги, ціни на які є монополюючо контрольованими державою, наприклад житлово-комунальні; послуги, ціни на які встановлюються залежно від співвідношення між попитом та пропозицією, зокрема побутові послуги та ін.). Економічні фактори відіграють першочергову роль у формуванні кінцевого результату економічної діяльності сфери послуг – величини валової доданої вартості.

2) соціальні фактори – загальна демографічна ситуація в країні, у тому числі структура населення за віком; динаміка чисельності населення. Соціальні фактори впливу на сферу послуг охоплюють державну політику зайнятості, структуру зайнятості на ринку праці за видами економічної діяльності, статтю та віком зайнятих. Як відомо, особливістю надання послуг є безпосередній контакт особи, яка надає послугу, та особи, що її отримує (нерозривність моменту надання та споживання послуги у часі). До того ж переважна більшість сучасних видів послуг надається людиною та не може бути автоматизована. Все це зумовлює необхідність аналізу чисельності та структури зайнятості у сфері послуг як факторів ефективного функціонування останньої.

3) політико-правові фактори – рівень корупції; політична ситуація в країні та ін. Кількісне оцінювання впливу таких факторів на ефективність діяльності сфери послуг є складним завданням, оскільки вони виражені атрибутивно та не мають кількісного виміру, а також через відсутність достовірних джерел інформації про них.

Отже, названі фактори повинні враховуватися під час оцінювання ефективності функціонування сфери послуг. З цією метою нами побудовано соціально-економічну нормаль сфери послуг, схему якої наведено на рис. 1.

Рис. 1. Алгоритм оцінювання ефективності сфери послуг на основі соціально-економічної нормалі

Основним макроекономічним показником, що дає можливість оцінювати результативність діяльності сфери послуг (як і будь-якого іншого сектору економіки), є валова додана вартість (ВДВ). Сферу послуг формують такі види економічної діяльності: транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність; тимчасове розміщування й організація харчування; інформація та телекомунікації; операції з нерухомим майном; професійна, наукова та технічна діяльність; діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування; освіта; охорона здоров'я та надання соціальної допомоги; мистецтво, спорт, розваги та відпочинок; надання інших видів послуг [5; 6]. ВДВ сфери

послуг розраховують як різницю між випуском і проміжним споживанням за вищезазначеними видами економічної діяльності.

Варто зазначити, що, згідно з Міжнародною стандартною класифікацією видів економічної діяльності та Методологічними положеннями з організації державних статистичних спостережень обсягів реалізованих послуг в Україні, до сфери послуг не включають торгівлю, яку виділяють як окремий сегмент економіки.

Аналіз ВДВ у сфері послуг за період 2010–2014 рр. свідчить про її щорічне збільшення (табл. 1, за даними Державної служби статистики України [7; 8]).

Таблиця 1

Динаміка ВДВ сфери послуг у 2010–2014 рр.

Роки	ВДВ у сфері послуг, млн грн	ВВП України, млн грн	Темп зростання, % до попереднього року		Частка ВДВ сфери послуг у ВВП, %	Зміна частки, в. п. до попереднього року
			ВДВ у сфері послуг	ВВП сукупний		
2010	439560,0	1120585,0	–	–	39,2	–
2011	496228,0	1349178,0	112,9	120,4	36,8	–2,4
2012	557784,0	1459096,0	112,4	108,1	38,2	1,4
2013	610829,0	1465198,0	109,5	100,4	41,7	3,5
2014	632652,0	1566728,0	103,6	106,9	40,4	–1,3

За оцінкою Державної служби статистики України, у 2014 р. ВДВ сфери послуг склала 632,7 млрд грн у фактичних цінах, що перевищило показник 2013 р. на 21,8 млрд грн (3,6%). Збільшення ВДВ сфери послуг за період 2010–2014 рр. склало 193,1 млрд грн.

Окрім зростання величини ВДВ у сфері послуг, зростала і частка ВДВ у загальному обсязі ВВП України – збільшення за період 2010–2014 рр. склало 1,2 в. п. Проте загальноекономічні процеси стагнації впливають і на результати діяльності сфери послуг. Темпи зростання ВВП у економіці загалом у 2014 р. порівняно з 2013 р. на 3,2% перевищили темпи зростання ВДВ сфери послуг, що

свідчить про відставання розвитку цієї сфери. До того ж рівень розвитку сфери послуг в Україні відстає від показників розвинених країн світу. Зберігається нераціональна структура послуг за видами економічної діяльності, нерозвиненість окремих з них. Так, у 2014 р. в обсязі реалізованих послуг переважали транспортні послуги, послуги складського господарства, послуги з поштової та кур'єрської діяльності (39,5%) та послуги з інформації та телекомунікації (20,6%). Питома вага усіх інших видів послуг коливалася від 0,5% до 11,1% від загального обсягу реалізованих послуг (табл. 2, за даними Державної служби статистики України [7; 8]).

Таблиця 2

Обсяг реалізованих послуг в Україні у 2013–2014 рр.

Види економічної діяльності	Обсяг реалізованих послуг, млн грн		Питома вага, %		Абсолютна зміна частки, в. п.
	2013 р.	2014 р.	2013 р.	2014 р.	
Транспорт, складське господарство, поштова та кур'єрська діяльність	135791,4	142579,4	38,2	39,5	1,3
Тимчасове розміщування й організація харчування	6191,6	17841,8	1,7	4,9	3,2
Інформація та телекомунікації	72679,6	74271,8	20,4	20,6	0,2
Операції з нерухомим майном	34732,4	34725,9	9,8	9,6	–0,1
Професійна, наукова та технічна діяльність	49085,0	39941,3	13,8	11,1	–2,7
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	29990,1	24745,8	8,4	6,9	–1,6
Освіта	3294,5	2971,2	0,9	0,8	–0,1
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	9451,9	7 319,0	2,7	2,0	–0,6
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	11776,7	14306,9	3,3	4,0	0,7
Надання інших видів послуг	2437,6	1858,8	0,7	0,5	–0,2
Разом	355430,8	360561,9	100,0	100,0	–

Дані табл. 2 показують, що структура реалізованих у 2013–2014 рр. послуг не характеризувалась кардинальними змінами. Найменша частка у цей період припадала на інші види послуг (до яких, зокрема, належать побутові послуги населенню та послуги приватних підприємців) – 0,5–0,7%, та на послуги освіти – 0,8–0,9%. Незначні структурні зрушення підтверджує і лінійний коефіцієнт структурних зрушень, який склав 1,1%.

Отже, структура послуг в Україні є не раціональною, деякі види послуг взагалі не відображені у показниках реалізації, а макроекономічні пропорції розвитку сфери послуг не відповідають

загальносвітовим тенденціям – темпи зростання сфери послуг менші за темпи зростання сфери виробництва. Усе це свідчить про низьку ефективність функціонування сфери послуг в Україні.

Загальне скорочення темпів розвитку економіки підтверджується і при аналізі обсягів інвестування. Так, обсяг капітальних інвестицій в економіку України у 2014 р. склав 204,1 млрд грн, зменшившись порівняно з 2013 р. на 24,0%, або на 63 млрд грн. Аналогічна тенденція спостерігалась і для капітальних інвестицій у сферу послуг (рис. 2, за даними Державної служби статистики України [7; 8]).

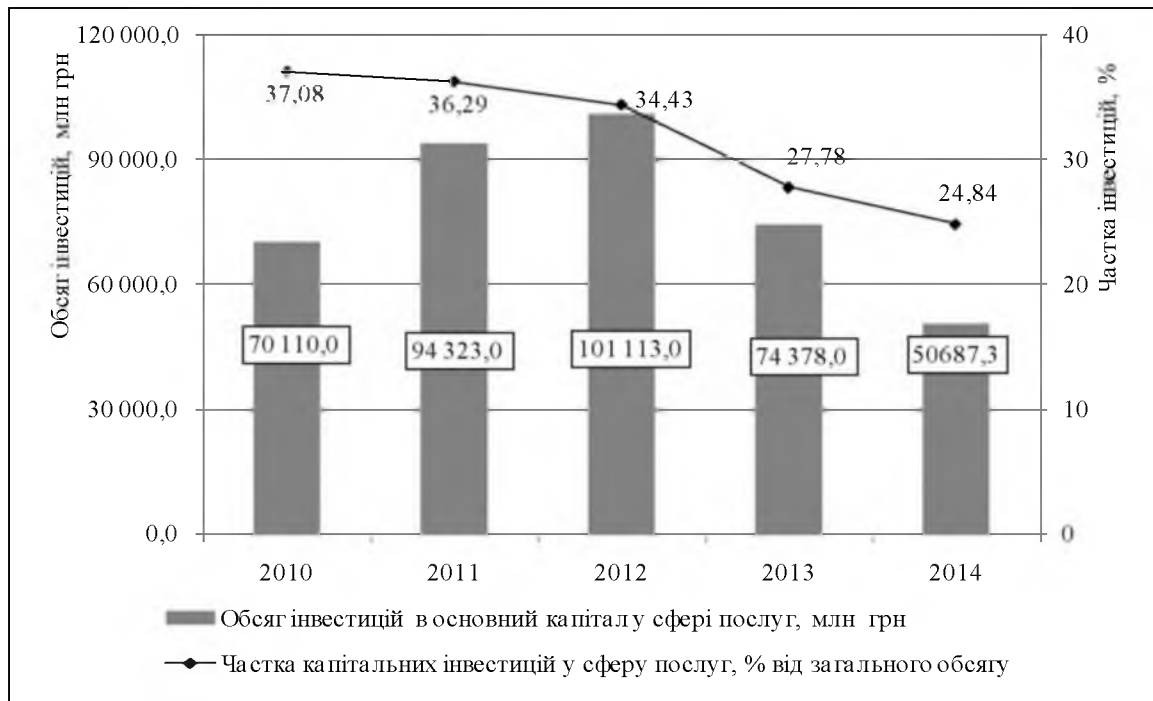

Рис. 2. Динаміка обсягу капітальних інвестицій у сферу послуг та їх частки у загальному обсязі інвестицій, 2010–2014 рр.

Швидкий розвиток інфраструктури ринку послуг обумовлює необхідність інвестування у сферу послуг. У 2014 р. обсяг капітальних інвестицій у сферу послуг (за винятком торгівлі) склав лише близько 51 млрд грн, скоротившись порівняно з 2010 р. на 19 млрд грн. Пік інвестування у сферу послуг припадав на 2012 р. – обсяг капітальних інвестицій склав 101 млрд грн. Відповідно скорочувалась і частка капітальних інвестицій у сферу послуг у загальному обсязі інвестицій. У 2014 р. вона склала лише 25%, а за період 2010–2014 рр. скоротилася на 12 в. п. Види економічної діяльності, що складають сферу послуг, є більш інвестиційно привабливими, ніж виробнича сфера, оскільки вони забезпечують швидку окупність витрат та високу рентабельність порівняно з іншими видами діяльності. Проте ситуація, що склалася, свідчить про наявність кризи інвестування у сфері послуг, недовіру інвесторів до українського бізнесу як у сфері послуг, так і в інших сферах економіки.

Реструктуризація економіки приводить до відповідної зміни моделі ринку праці внаслідок переміщення робочої сили між сферами економіки, зокрема між виробничою й невиробничою сферами. Міжгалузеві переміщення робочої сили спричинені радикальною зміною значущості та питомої ваги окремих видів економічної діяльності. Чисельність зайнятих у сфері послуг (за винятком торгівлі) в Україні у 2014 р. склала 7,1 млн осіб. Чисельність зайнятого населення у сфері послуг зменшується, так само як і загальна чисельність зайнятого населення, що корелює із

загальними демографічними процесами старіння нації та збільшення чисельності померлих щодо чисельності народжених в Україні за роки її незалежності. Проте, незважаючи на зменшення абсолютної чисельності зайнятих, питома вага зайнятих у сфері послуг за період 2010–2014 рр. характеризувалася певною стабільністю (рис. 3, за даними Державної служби статистики України [7; 8]).

Так, у 2014 р. питома вага зайнятих у сфері послуг (виключаючи торгівлю) становила 39,2%, що на 1,7 в. п. вище показника попереднього року. Загалом за період 2010–2014 рр. частка зайнятих у сфері послуг характеризувалася незначною зміною. Так, у 2010 р. вона склала 39,1%, мінімальне значення спостерігалось у 2012 р. – 32,1%, максимальне – у 2014 р. (39,2%). Таким чином, у середньому щорічно частка зайнятих у сфері послуг за 2010–2014 рр. збільшувалася лише на 0,1 в. п., що свідчить про доволі усталений характер розподілу працівників між виробництвом і сферою послуг в Україні.

Проведений аналіз свідчить, що сфера послуг в Україні розвивається дуже повільно, а її ефективність може підвищитися за таких умов: темпи зростання ВДВ у сфері послуг перевищують темпи зростання ВДВ в економіці в цілому; темпи зростання ВДВ в економіці не нижче темпів зростання обсягу капітальних інвестицій у сферу послуг; темпи зростання останніх не нижче темпів зростання чисельності зайнятих у сфері послуг, темпи зростання яких, у свою чергу, перевищують темпи зростання чисельності зайнятих у цілому.

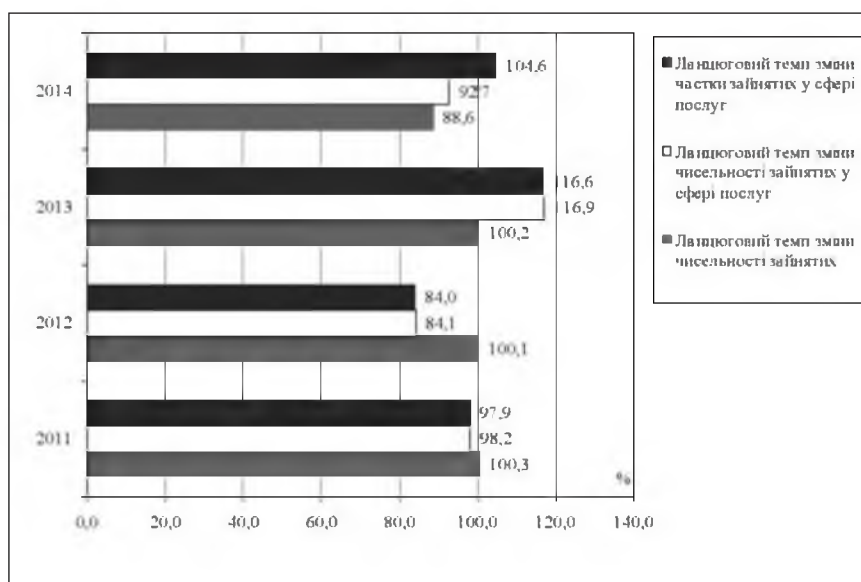

Рис. 3. Динаміка ланцюгових темпів зміни чисельності зайнятих в економіці України, чисельності та частки зайнятих у сфері послуг, 2011 – 2014 рр.

Отже, визначені пропорції фіксуються у вигляді нерівності:

$$T_{\text{ВДВ сфери послуг}} \geq T_{\text{ВДВ в економіці}} \geq T_{\text{капіт. інвестицій сфери послуг}} \geq T_{\text{чисельн. зайнятих сфери послуг}} \geq T_{\text{чисельн. зайнятих усього}},$$

де T – відповідні темпи зміни показників.

За результатами аналізу ефективності на основі використання запропонованої соціально-економічної нормалі виявлено, що сфері послуг в Україні протягом аналізованого періоду були притаманні певні диспропорції (табл. 3, за даними Державної служби статистики України [7; 8]).

Таблиця 3
Темпи зміни індикаторів соціально-економічної нормалі сфери послуг, 2010 – 2014 рр. (%)

Роки	Ланцюгові темпи зміни				
	ВДВ сфери послуг	ВВП	капітальних інвестицій у сферу послуг	чисельності зайнятих у сфері послуг	чисельності зайнятих в економіці
2010	–	–	–	–	–
2011	112,9 <	120,4 <	134,5 >	98,2 <	100,3
2012	112,4 >	108,1 >	107,2 >	84,1 <	100,1
2013	109,5 >	100,4 >	73,6 <	116,9 >	100,2
2014	103,6 <	106,9 >	68,1 <	92,7 >	88,6

Як видно з табл. 3, фактичні співвідношення між темпами зміни показників розвитку сфери послуг за період 2010–2014 рр. характеризуються повною невідповідністю щодо запропонованої соціально-економічної нормалі. Лише у 2012–2013 рр. ці співвідношення дещо наближалися до нормалі. Порівняння фактичних темпів зростання показників розвитку сфери послуг із запропонованими як нормаль розвитку свідчить про відставання інвестування сфери послуг та екстенсивний шлях її розвитку, відсутність дієвих програм працевлаштування населення в Україні.

Таким чином, на функціонування сфери послуг впливають загальноекономічні тенденції в Украї-

ні. В економіці країни взагалі порушено механізм, який є рушійною силою ринкової економіки, – не працює система інтересів, що спонукає підприємців розвивати й удосконалювати процес виробництва як товарів, так і послуг, своєчасно сплачувати податки, не ховати значну частку прибутку та забезпечувати стабільне поповнення доходної частини бюджету. Високі ставки податків дозволяють підприємствам сфери послуг функціонувати лише на рівні покриття збитків і не спонукають їх власників до інвестування та самофінансування. Залучення кредитних коштів ускладнюється через високі відсоткові ставки, незбалансовану фінансово-кредитну політику держави, особливо щодо

малого бізнесу Нарощування обсягу виробництва послуг здійснюється не через використання новітніх технологій, на які бракує коштів, а через залучення додаткової робочої сили. Все це унеможливає сталий розвиток сфери послуг як важливої складової економіки України. Проте внутрішня політика діяльності підприємств сфери послуг та-

кож підлягає удосконаленню. Цим підприємствам необхідно підвищувати якість послуг і приводити її у відповідність до ціни, вдосконалювати технології виробництва послуг, залучати міжнародний досвід, шукати можливості виходу на закордонні ринки послуг.

Список використаних джерел

1. Сыроежин И. М. Совершенствование системы показателей эффективности и качества / И. М. Сыроежин. – М. : Экономика, 1980. – 192 с.
2. Социальная статистика : [учеб.] / под ред. И. И. Елисеевой. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 416 с.
3. Герасименко С. С. Статистика якості вищої освіти в Україні: до постановки проблеми / С. С. Герасименко, В. С. Герасименко // Статистика України. – 2014. – № 3. – С. 26–30.
4. Козарезенко Л. В. Соціально-економічна нормаль як індикатор внутрішньої ефективності освітньої сфери України / Л. В. Козарезенко // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 7. – С. 58–62.
5. Методологічні положення з організації державних статистичних спостережень щодо обсягів реалізованих послуг. – К. : Державна служба статистики України, 2014. – 13 с.
6. Сидорова А. В. Міжнародна статистика : [підруч.] / А. В. Сидорова, Я. В. Кіосак. – Донецьк : Каштан, 2013. – 384 с.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
8. Статистичний щорічник України за 2013 рік : [стат. зб.] / за ред О. Г. Осауленка ; Державна служба статистики України. – К. : ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2014. – 533 с.
9. Сидорова А. В. Структурні трансформації в сфері послуг // Структурні реформи економіки: світовий досвід, інститути, стратегії для України : [монографія] / А. В. Сидорова, І. В. Панасенко. – Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. – С. 399–406.

Посилання на статтю:

Панасенко І. В. Соціально-економічна нормаль як індикатор ефективності функціонування сфери послуг / І. В. Панасенко // Статистика України. – 2015. – № 4. – С. 30–36.

УДК 311.214:615.036:616.98:616–006.52

Л. О. Яценко,

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, завідувач відділу,
E-mail: lud_ya@ukr.net;

М. В. Леснікова,

кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник, завідувач відділу,
E-mail: conversat@bigmir.net;
НДІ статистичних досліджень

Методологічні основи мета-аналізу на прикладі результатів клінічних досліджень

Описано процедуру реалізації мета-аналізу у програмних забезпеченнях RevMan та Comprehensive meta-analysis на прикладі клінічних досліджень, а саме ефективності використання лікарського засобу Протефлазид® при лікуванні папіломавірусної інфекції. У результаті мета-аналізу доведена висока ефективність застосування зазначеного препарату для лікування пацієнтів з патологіями шийки матки та уrogenітальними патологіями, зумовленими папіломавірусною інфекцією.

Ключові слова: *мета-аналіз, відношення шансів, гетерогенність, модель фіксованих ефектів, модель випадкових ефектів, Forest plot, Funnel plot.*